

BOEKBESPREKING

Handbuch der Speziellen Pathologischen Anatomie und Histologie, herausgegeben von F. Henke — Breslau und O. Lubarsch — Berlin. Vierter Band: Verdauungsschlauch, Zweiter Teil: Die Pathologie der Zähne von Oskar Römer — Leipzig, 1928.

De uitgeverfirma *Julius Springer* heeft de geneeskundige literatuur der laatste jaren verrijkt met eene reeks van handboeken, waarvan de technisch keurig verzorgde uitvoering zich, dank zij een staf van uitgelezen medewerkers, waardig aansluit bij de wetenschappelijke beteekenis van den inhoud.

En in het bijzonder met betrekking tot het aandeel, hetwelk *Römer* aan de uitgave van het „Handbuch der speziellen pathologischen Anatomie und Histologie” gehad heeft, aarzelen wij niet, zijn werk onder het beste te rangschikken der laatste jaren.

Natuurlijk is dit oordeel niet in de eerste plaats gebaseerd op den buitengewonen omvang van schrijvers werk, waarvan de beschrijvende text, 462 bladzijden, afgesloten wordt door eene literatuurlijst, welke, volgens onderwerpen gesplitst, 36 pagina's druks in Borgis beslaat. Is het in het licht van bovenstaande cijfers duidelijk, dat uitvoeriger bespreking der door schrijver behandelde onderwerpen achterwege moet blijven, wij willen nochtans niet nalaten, de aandacht te vestigen op die hoofdstukken, waarin de schrijver aan de hand van een groot aantal voortreffelijk weergegeven microfotografieën de caries dentis en de verschillende ontstekingsvormen van pulpa, periodontium, en aangrenzende weefsels bespreekt: ze vormen a. h. w. het vormelijk substraat van des schrijvers jarenlange wetenschappelijke ervaring. En wij kunnen hem er slechts dankbaar voor zijn, dat hij ook ons van de vruchten van dit ontzaglijk werk genieten doet.

„Zum erstenmal erscheint die Pathologie der Zähne”, aldus *Römer* in zijn voorwoord, „in einem Handbuch der Pathologischen Anatomie, was als ein Zeichen dafür angesehen werden kann, dasz die Zahnheilkunde als jüngstes Glied der medizinischen Wissenschaft aus einer rein praktischen bzw. rein technischen Disziplin auch eine streng

wissenschaftliche geworden und als solche anerkannt worden ist." Zij, die weten, in welke mate *Römer* zelf hiertoe heeft bijgedragen, niet slechts door vruchtbaar wetenschappelijk werk, doch evenzeer — en wij achten dit van minstens zoo groote beteekenis — door zijne persoonlijkheid, kunnen zich er slechts om verheugen, dat de tandheelkunde in den tegenwoordigen rector magnificus der Leipziger Universiteit zulk een eminent vertegenwoordiger vond voor dit handboek.

TH. E. DE JONGE-COHEN.

Pathohistologie der Zähne door Prof. Dr. Hermann Euler, met medewerking van Dr. Wilhelm Meyer. München, J. F. Bergmann. Prijs Mk. 48.—.

Wanneer men zich in retrospectieve beschouwingen verdiept ten aanzien van de ontwikkeling der tandheelkunde in de laatste decennia, dan zijn het niet zoozeer de technische vorderingen, die in de eerste plaats op den voorgrond treden, doch veel meer de verdieping van het inzicht in het wezen der biologische processen, die de pathologie der tanden beheerschen. In de plaats van de voorstelling die men zich aan de hand van klinische feiten daarvan maakte en waarbij het zooveel hoofden zooveel zinnen een niet te verwaarloozen factor was, in de plaats daarvan is geleidelijk gekomen het objectief waarneembare histologische beeld van de toestandsveranderingen in de weefsels van de tanden en van de tanddragende omgeving onder den invloed van pathogene factoren. Dat daarbij verscheidene gangbare veronderstellingen en speculaties hun basis verloren, lag voor de hand. Daarentegen kwam veel wat voordien als een onvoldoende verklaard verschijnsel aanvaard werd, door het gedetailleerd histologisch onderzoek tot duidelijkheid. Tot dien onbekende functies van het levende weefsel werden ontdekt; herinnerd zij slechts aan het resorptief en oppositioeneel vermogen van het wortelvlies. Talrijke geïllustreerde opstellen in de vaktijdschriften hebben het begrip verhelderd; ten onzent heeft *Grevers* daartoe in zijn voordrachten veel belangwekkends bijgedragen, al zijn deze niet in geschrifte bewaard gebleven.

Al deze publicaties kwamen uiteraard verspreid in de literatuur van diverse voertaal voor en vormden aldus voor den niet-deskundigen belanghebbende een moeilijk te overzien geheel. Door de verschijning van het monumentale werk van *Prof. Euler* en zijn medewerker *Dr. Meyer* is den practiseerenden tandarts, voor wien inzicht in de

pathohistologie der tanden het wetenschappelijk fundament vormt waarop zijn conserveerende behandeling dient te rusten, de gelegenheid gegeven de verzamelde kennis der onderzoekers op dit terrein tot de zijne maken. Niet dat dit werk een compilatie zoude zijn van wat de „Arbeitsgemeinschaft” der histologen tot op heden heeft voortgebracht, integendeel. Het draagt daarvoor te veel het persoonlijk stempel van den auteur, die aan de hand van de tallooze voortreffelijke micro-fotografieën de verscheidenheid van patho-histologische processen, vanaf hun eerste optreden tot het uiteindelijke stadium, glashelder verklaart en documenteert. Vooral de innige samenhang van tekst en afbeeldingen is het, die na lezing een scherpe histologische voorstelling van eenig proces, welks klinisch beeld den practicus meer vertrouwd is, achterlaat. Dat voorts niet met teekeningen, waarvan geen overtuigingskracht uitgaat, doch met streng objectieve foto's de pathohistologische verschijnselen tot uitbeelding gebracht wordt, verleent aan het werk mede zijn groote waarde.

Voor den op de praktijk ingestelden tandarts zijn natuurlijk van het meeste interesse de hoofdstukken, die betrekking hebben op de weefselveranderingen tengevolge van de aandoeningen der tandsubstanties. Hieraan is ook in hoofdzaak de stof gewijd, behalve twee hoofdstukken over storingen in de tandontwikkeling zonder bekende oorzaak (glazuurparel, vergroeiing en tweelingvorming) en die waarvan deze wel is na te speuren (hypoplasieën, ontstekings- en traumatische invloeden op de tandkiem).

Van meer belang voor de praktijk is het thema van de vorming van secundair tandbeen en van dentikels, welke de schrijver samenvat onder het hoofdstuk der geleidelijke verkleining van de pulpaholte. Interessant zijn ook de weefselreacties op en het herstel van de verschillende vormen van trauma (fracturen), waarbij het wortelvlies de hoofdrol speelt door hechting der breukvlakken met cement. („Auf die Wurzelhaut ist sozusagen immer Verfasz. blz. 79).

Dan volgt het pièce de resistance: tandcaries, ziekten der pulpa en hun verloop en de pathohistologie van cement en wortelvlies, tezamen twee en een half honderd bladzijden en even zoovele, wellicht nog meer micro-foto's.

Bij de tandcaries laat de auteur vanaf allereerste verschijnselen van glazuurcaries, de geleidelijke aantasting van de membraan van Nasmyth vanuit de plaques, („bacterienfilm”), zien hoe de oppervlakte, de fissuur- en de „ondermijnende” caries zich onder het microscoop voordoen. In steeds sterkere vergrooting doet hij de karakteristiek van

elk der vormen tot in nog duidelijk waarneembare kleinste details in „woord en beeld” aan het oog voorbijgaan en vertoont ten slotte de aanwezigheid der coccen in de interprismatische substantie. Evenzoo bij de dentincaries, waar de organische structuur haar stempel drukte op de veranderingen en reacties van de odontoblastenuitloopers *) in de tandbeenkanaaltjes en men als constant symptoom de vetophooping, eerste stoornis in de stofwisseling onder den invloed van bacteriëntoxinen en afbraakproducten, kan waarnemen. Dan zien wij het ontstaan van transparant tandbeen uit de geleidelijke verkalking der tandbeenkanaaltjes, als reactie op de cariesprikkel. Naast deze indirecte constructieve verschijnselen de rechtstreeksche destructieve: het verdwijnen van de kalkzouten uit de kanaaltjes door het geproduceerde zuur van ingedrongen bacteriën; kronkeling en krimpung van de odontoblastenuitloopers, die tenslotte in segmenten uiteenvallen. Interessant (en in de praktijk van groot belang voor de levende pulpa!) om te zien zijn de „pionierbacteriën”, die als voorposten van de tandbeeninfectie in enkele kanaaltjes ver in het nog gezonde dentin voorwaarts dringen, welke voorposten dicht bij het „front” in steeds meer kanaaltjes zijn waar te nemen, alwaar zij de grondsubstantie tot oplossing brengen en de kanaaltjes tot cavernen doen ineensmelten. Van deze cavernen dringen de micro-organismen weer in de afzonderlijke kanaaltjes in de richting van de pulpa voort; met het verval en de uitbreiding neemt het aantal soorten bacteriën tevens toe.

Tegenover de penetreerende caries de chronische, de caries sicca, waarbij tengevolge van de afwezigheid van schuilhoeken en door de schuring der spijzen de ontkalkte bovenste laag telkens wordt weggeslepen, waardoor de bacteriën de gelegenheid om in de diepte te dringen wordt ontnomen. In tegenstelling tot de dentincaries verloopt de cementcaries, uit hoofde van de lamellaire structuur meer in de breedte, om vervolgens bij voldoende inwerking in steeds diepere lagen en stukken van de onderlaag te worden afgeheven.

Daarna zijn de ziekten der pulpa aan de beurt, in de eerste plaats die op infectieuzen grondslag. Met nadruk waarschuwt de auteur, dat men zich de verschillende vormen anatomisch niet scherp gescheiden moet voorstellen. De overgangen zijn dusdanig vervloeiend in het kleine ingesloten orgaan, dat enkele uren voldoende zijn om een geheele ommekeer teweeg te brengen; ten allen tijde dreigt het gevaar der acute exacerbatie. De wetten der algemeene pathologie gelden in

*) De schrijver gebruikt de taalkundig juistere betiteling: odontoplasten.

vollen omvang ook voor de ontsteking der pulpa, meestentijds nog gecompliceerd door de bijzondere verhoudingen in de tanden.

Wij zien dan eerst een serie beelden der actieve hyperaemie, waarbij vooral een sterk te voorschijn treden der kleine anastomoseerende bloedvaten opvalt, welke stijf met bloedlichaampjes zijn opgevuld, terwijl ook de grootere bloedvaten sterk verwijd zijn. Gemakkelijk volgt hierop de passieve hyperaemie tengevolge van de ongunstige circulatiemogelijkheden (foramen apicale) met als dreigend gevaar: stase. Verdere afbeeldingen toonen de alarmeerende veranderingen aan de bloedvaatwanden en de sereuse weefseldoordrenking, met verhoogde doorlaatbaarheid en aansluitende mogelijkheid van etterige ontsteking en phlegmoneuze voortschrijding der acute aandoening. Van al deze toestanden komen de kenmerkende veranderingen in de foto's duidelijk tot hun recht.

Na de acute, de chronische pulpitis bij geopende en gesloten, pulpakamer, óók de pulpitis die haar oorsprong vindt aan het foramen apicale in aansluiting aan de voortschrijdende ontsteking van het parodontium zoodra deze de apex bereikt heeft; een in de praktijk niet zelden voorkomende verschijningsvorm. Ten slotte na pulpadood de bacteriologie der pulpitis.

Het laatste hoofdstuk (last but not least!) behandelt de veranderingen aan het cement (cementappositie, stoornissen in de vitaliteit van het cement, pathologische resorptieprocessen aan den tand — wortelresorptie van blijvende tanden met levende pulpa) en de ziekten van het wortelvlies. Achtereenvolgens (om de lust tot uitgebreidere aanduiding te bedwingen, welke het bestek dezer bespreking zou overschrijden, bepaal ik mij thans slechts tot opsomming van enkele voor den practicus belangrijke vormen) stelt de auteur aan de orde de arseenperiodontitis, de wortelperforatie, de apicale en marginale acute aandoeningen, waarna de verschillende vormen der chronische wortelvliesontstekingen en hun verloop, met de granulomen op hun histologische kenmerken worden onderzocht en in talrijke afbeeldingen weergegeven. Als laatste wordt dan de pyorrhoe alveolaris voor oogen gevoerd.

Aan het slot vertelt *Dr. Meyer* op welke wijze het hem gelukt is de praeparaten te vervaardigen en in beeld te brengen.

Met deze zeer summie inhoudsaanduiding moge worden volstaan. Slechts zij nogmaals opgemerkt hoezeer een inzicht in de histologische ziektekunde der tandweefsels den practicus een verklaring geeft voor de vele verwickelingen, die hij voor (en na) zijn conserveerende ver-

richtingen onder de oogen krijgt en waarvan de structuur zich aan zijn waarneming onttrekt. Om tot dit inzicht te geraken en het in stand te houden is het werk der auteurs een waardevolle bron om bij voortdurende uit te putten.

Over de technische verzorging van het boek behoeft na het vorenstaande niet te worden uitgeweid. Tekst en afbeeldingen vormen gelijk gezegd een onverbreekelijk geheel, waarvoor ook den uitgever een woord van lof niet mag worden onthouden!

B.

Mühlreiter, *Anatomie des menschlichen Gebisses*. Fünfte Auflage, bearbeitet von Dr. med. Dent. Th. E. de Jonge Cohen. *Arthur Felix*, Leipzig 1928. Preis: 12 Mark. geb. 14 Mark.

Zeven jaren geleden had ik het genoegen de vierde druk van Mühlreiter's werk te mogen aankondigen, bewerkt door *de Jonge Cohen*, thans heeft de vijfde druk het licht gezien.

Dat *de Jonge Cohen* het overbekende boek op de hoogte van den tijd heeft gebracht, behoeft ternauwernood betoogd; dat een nieuwe druk noodig was en de bewerking daarvan wederom aan hem werd opgedragen is een bewijs van het succes van de vorige oplage en van het vertrouwen dat in Duitschland op dit gebied in onzen landgenoot gesteld wordt. De bewerker heeft zich wederom gehouden aan den oorspronkelijken opzet van Mühlreiter, de morphologie der tanden, en heeft daarom aan de problemen der ontwikkelingsgeschiedenis slechts zeer in het kort eenige opmerkingen gewijd.

Wij hopen dat hij er bij een volgende uitgave toe zal kunnen besluiten, aan deze vraagstukken meer ruimte te wijden. Juist omdat hier een grensgebied betreden wordt, waarbij een groot deel der literatuur in anatomische tijdschriften wordt ondergebracht en zoodoende aan de aandacht van vele tandartsen ontsnapt, zou het o. i. op prijs gesteld worden, indien in dit werk ook deze problemen grondig behandeld zullen zijn.

Wij vertrouwen dat ook deze druk een volledig succes zal zijn.

NORD.

DEUTSCHE ZAHNHEILKUNDE.

Heft 71.

Die Wissenschaft der Zahnheilkunde vor 30 Jahren und heute. Prijs 6 Mark.

Dit deeltje der „Deutsche Zahnheilkunde“ bevat voordrachten, gehouden ter gelegenheid van het dertig jarig bestaan van de tandheelkundige kliniek en polikliniek van de Universiteit te Heidelberg.

Prof. Dr. G. Blessing, de tegenwoordige directeur geeft een beschouwing over: „Die Stellung der Zahnheilkunde im Kreise der Wissenschaft,” waarin hij uiteenzet, de geweldige vlucht die de tandheelkundige wetenschap in dit korte tijdsverloop genomen heeft.

Privat-dozent Dr. G. Weiszenfels, geeft een beschrijving van het gebouw, waaruit onder meer blijkt dat het ook twee ziekenzalen bevat voor de opname van mannelijke en vrouwelijke patiënten.

Prof. Dr. S. Graff bespreekt de „Pathologische Anatomie der Zahneinheit (Odonton), *Prof. Dr. F. Heidenreich* schrijft over Zahnform, Schädelform, Tierform und ihre Gebundenheit, waarbij hij o.m. waarschuwt het tandstelsel niet te veel als een eenheid te zien en daardoor conclusies te gaan trekken over de menschelijke ontwikkeling, die niet zonder veel fantasie aanvaard kunnen worden.

Ten slotte behandelt *Prof Dr. R. Werner* „die Röntgen und Radiumbehandlung im Dienste der Zahnheilkunde,” waarin uitvoerig de techniek en doseering bij verschillende ziekten der mondholte wordt aangegeven.

Heft 72.

Dr. B. Monheimer, Das Röntgenbild des Unterkiefers in Anthropologischer Bedeutung. Prijs 4.80 Mark.

In dit werkje van 52 bladzijden, met 23 foto's verlicht, wordt de vraag onderzocht of de verschillende rassen ook verschillen vertoonen in de Röntgenologische structuur van de onderkaak en of bij bepaalde rassen eventueel een grootere toenadering bestaat tot de prae-historische of anthropoïde kaak, dan bij andere en met name hoe de kin zich röntgenologisch verhoudt tot het middelste deel van de onderkaak van apen en prae-historische kaken.

De conclusie van den schrijver is onder meer wat de kin betreft, dat deze niet beschouwd moet worden als een nieuw verworven kaak-

deel, maar als het op zijn oorspronkelijke plaats gebleven middelste stuk van het basale deel van de kaak, dat op functioneele gronden niet aan de algemeene reductie heeft deelgenomen.

Heft 73.

Sonderheft zu Ehren von Christian Bruhn. Prijs 8 Mark.

In dit deeltje, dat is uitgegeven ter gelegenheid van den zestigsten verjaardag van *Prof. Christian Bruhn* en met zijn welgelijkend portret opent, geeft allereerst *Dr. Stephan Loew* een opsomming van het vele belangrijke werk door *Bruhn* verricht.

Dan volgt een bijdrage van *Prof. Dr. C. Partsch* over *Myositis ossificans traumatica*.

Dr. A. Lindemann bespreekt de *Pathologie und Therapie der Maligne Tumoren des Kiefergebietes*.

Prof. Dr. A. Klughardt geeft een bijdrage „zur Frage der Oralsepsis hinsichtlich ihrer Bedeutung für die Prothetik.” De schrijver, die zich allerminst wenscht te rangschikken onder de extremisten die iedere pulpalooze tand wenschen te verwijderen, is van meening dat de tandarts toch ook de *mogelijkheid* van een fokale infectie niet ontkennen kan en dus verplicht is bij de behandeling zijn indicaties zóó te stellen dat met de belangen van de gezondheid van den patiënt ter dege rekening wordt gehouden en zijn therapie zooveel mogelijk zóó te wijzigen dat alles vermeden wordt, wat de oorzaak zou kunnen worden van deze infectie, bijv. het vervangen van de bandkroon door de bandlooze kroon.

Prof. Dr. G. Blessing behandelt die „Bedeutung des Antirachitischen Vitamins für die Zahnheilkunde,” waarbij o.a. de werking van het bestraalde Ergosterin wordt besproken en de schrijver belooft binnenkort nadere mededeelingen te zullen doen over zijn gunstige ervaringen met *Vigantol*.

Dr. C. Rumpel bespreekt tenslotte het vullen der fronttanden met cohaesief goud door middel van handdruk en doet daarbij een lofwaardige poging deze uitmuntende methode (die ten onzent, jaren geleden o.a. door *Klinkhamer* gepropageerd is) weer aan de vergetelheid te ontrukken.

NORD.